

שמעתא למיקתא

מי שנעור כל הלילה, האם רשאי ללמוד בלא ברכות התורה

א. מנהג ללמוד תורה כל הלילה של שבועות

ביום חמישי לספירת העומר הוא חג שבועות. וכתב בהגורו (בראשית ה, א, ויקרא ז, ב) שחסידי הראשונים היו נעורים כל הלילה ועוסקים בתורה. והביאו המ"א (ר"י תצד), וכתב דכבר נהגו רוב הלומדים לעשות כן, ואפשר לתת טעם ע"פ פשוטו לפי שישראל היו שנים כל הלילה והוצרך הקב"ה להעיר אותם כדאיתא במדרש לכן אנו צריכים לתקן זה. והוסיף המ"ב (סיק א) בשם האר"י ז"ל שכל מי שבלילה לא ישן כלל והיה עוסק בתורה מובטח לו שישלים שנתו ולא יארע לו שום נזק.

ב. ברכת התורה למי שנעור כל הלילה

והנהגה בשו"ע (סי' מז סעי' יב) כתב דאף אם למד בלילה, הלילה הולך אחר היום שעבר וא"צ לחזור ולברך כל זמן שלא ישן, ע"כ. ומשמע דאם לא ישן אינו חוזר ומברך. וכן דקדק המ"א (ר"י תצד ד"ה ועיין, וסי' מז סעי' יב), אולם יצא לפקפק ע"ז משום דהטעם שאנו מברכים ברכת התורה בכל יום היינו משום דאין דעתנו לפטור רק ליום ולילה אחד, ועל כן אפי' הניעור כל הלילה מברך ברכה"ת. אלא דמימי מסיק שם שהרוצה לצאת ידי ספק ישמע ברכה"ת מאחר. אולם דעת הפר"ח (סי' מה) והגר"א (שם) כהשו"ע. וכתב החיי אדם (כלל ט אות ט) דמי"מ מהיות טוב אם יכול לשמוע מאחר יעשה כן.

והכרעת המ"ב (סי' מז סעי' כח) דספק ברכות להקל, אך אם אפשר לו יראה לשמוע ברכה"ת מאחר או יכוין לצאת בברכת אהבה רבה וילמוד תיכף מעט אחר שיסיים תפלתו. (ומש"כ דסב"ל צ"ע, דהרי כבר מבואר לקמן דדעתו דספק ברכה"ת בכלל ספק תורה לחומרא, וי"ל דס"ל להמ"ב דאף אם נימא שמי שנעור כל הלילה צריך לברך היינו מדרבנן ומה"ת סגי בברכה שבירך ביום הקודם). ומי"מ אם ליכא אחר, מבואר במ"ב שאינו מברך (דלא כהמהר"ם שיק (או"ח סי' א) שנקט שבכה"ג יברך לעצמו. אולם מצינו סוברים כהמהר"ם שיק, ע"י בערוה"ש (סי' מז אות כג), כהנ"ח (אות כז) ובאורחות רבינו (שם) בשם החו"א). [נאם ישן שינת קבע ביום הקודם בלא"ה יכול לברך לפי הלכה המובא במ"ב (שם), אולם ע"י במעשה איש (עמ"ס) בשם החו"א ובתשובות והנהגות (ח"י ג סי' קנט) בשם הגרי"ז מבריסק זצ"ל דלא ס"ל כהרע"ב. ועי' מש"כ עוד בזה בס"ד בגליון סי'].

ומי"מ יש להקפיד לצאת ידי"ח הברכות אחר עמוד השחר דוקא, דלדעת הגר"ש"ק זצ"ל (האלף לך שלמה סי' לג) והכה"ח (אות כט) אם בירך לפני כן לא ייד"ח. ועי' בנצול החכמה (ח"ה סי' קסח) שמי"מ בדיעבד אם טעה ובירך, לא יחזור ויברך אחר שהאיר השחר, אבל טוב שישמע בברכה כן מאחר לפטור עצמו מברכת אהבה רבה וילמוד על אתר.

מעשה יש לזון היכן שצריך להתמקד עד שיוציאונו אחר, האם רשאי ללמוד ללא ברכה, דשמא יש לחוש דלדעת המחמירין דחייב לברך ונמצא עובר אסור דלומד ללא ברכה.

ג. חובת ברכה"ת

וכבר אמרו בברכות (כ"א): "מניין לברכת התורה לפני מה"ת שנה" (דברים פ"ב) כי שם ה' אקרא הו גלד לאולקינו". ועיי"ש שמברכים ג' ברכות. ולענין הטעם לזה עי' בשיבולי הלקט (סי' ה), בלבוש (סי' מז אות ה), בנש"א (כלל ה אות ה), באבני"ז (סי' קי) ובערוה"ש (שם אות ה ואת יד). ונח' הראשונים אם ברכה זו מה"ת, או מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. דעת הרמב"ן (שכיחת עשין טו) שזו היא מי"ע וז"ל: היא שנצטוונו להודות לשמו הגדול בכל עת שנקרא בתורה על הטובה הגדולה שעשה עמנו בתתנו תורתנו אלינו וכו'. וכן דעת הרשב"א (שם מח: ד"ה לפני מנין) והמאירי (שם ד"ה חייב אדם לברך), וכן מוכח מהחינוך (מצוה תל) ועוד.

אולם הרמב"ם לא מנה מצוה זו. ונח' הפוסקים אליביה, דעת הצ"ח (ברכות כ"א): דס"ל דהרמב"ם שהיא מדרבנן. וכן נראה דעת המגילת אסתר (ספתי"מ שם). אולם בקרית ספר (תפילה פ"ב סי' א) נקט שהיו מן התורה אלא שהרמב"ם כללה במצות ת"ת, וכ"כ הערוה"ש (סי' מז אות ב). ועי' בכת"ס (סי' כ), במהר"ם שיק (או"ח סי' כט) ובדבר אברהם (סי' טו אות יח ואת כז ד"ה וראיתו). [ובמשכנות יעקב (סי' ט) כתב שלימד בציבור בעי ברכה מן התורה וכבר דחה בדבריו הערוה"ש (סי' מז אות ג). ועי' עוד לדב"ב (מרומי שדה מגלה יט). ד"ה הכל כשרין ובהעמק שאלה סי' כז] שכתב שאפי' לדעת הגרי"ז שמברכין ברכה"ת על הרהור אינו אלא מדרבנן, אבל מדאי' ודאי דדוקא בדבור. ועיין בדבר אברהם (שם ד"ה איברא), במ"ב, בבניאר הלכה (שם), בקהילות יעקב (ברכות סי' יד) ובתשובות והנהגות (ח"ה סי' יט).]

ועיין גם במאמ"ד (סי' מז) שהביא דעת העולת תמיד והלבוש שברכה זו מדרבנן היא. וכן מוכח שהיא דעת השו"ע שהרי כתב בסימן ר"ט (סי' ג) "כל הברכות אם נסתפק אם בירך או לא, אינו מברך לא בתחלה ולא בסוף, חוץ מבה"מ מפני שהוא של תורה". אולם מהמ"א (סי' קלט ס"ק ג) מוכח דהוי דמ"ב (ועיי"ש בממ"א), וכן נקטו הפר"ח (סי' מז סעי' א), השאגת אריה (סי' כד) והח"א (כלל ט אות א). וכן פסק המ"ב (סי' מז סעי' א) (אלא דחשש לכתחלה לדעת הסוברים דהיא מדרבנן, עיי"ש). ועי' בפר"ח (שם), בשאג"א (שם), בנש"א (שם) שנקטו שמן התורה חייבים ברכה א'. אבל הערוה"ש (סי' מז אות ה) כתב שכל הברכות הם מה"ת.

ד. ספק אם בירך ברכה"ת

ונפ"מ ממה' הני"ל לענין ספק, דלסוברים שהיא מה"ת י"ל דאם מסתפק אם בירך ספק דאוי' לחומרא וצריך לברך משא"כ לסוברים שהיא מדרבנן. והכרעת המ"ב (שם) דכיון דברכה"ת הוא מה"ת אם מסתפק אם ברכן עליו לחזור ולברך. אך אם נזכר בזה לאחור התפלה שבה בירך ברכת אהבה רבה, אפשר דיש להקל בזה, ואם יכול לבקש מאחר שיוציאונו בברכה"ת או שיכוין לכתחלה בברכת אהבה רבה לפטור וללמוד תיכף לאחור התפלה עדיף דבכה"ג יוצא לכוי"ע. ועיין בפר"ח (שם), בשאג"א (שם) ובנש"א (שם), שנקטו שמה"ת חייבים ברכה א'. ואם מסופק אם בירך ברכה"ת לדעת הפר"ח והח"א מברך רק ברכת אשר בחר בנו. והכרעת המ"ב (שם) כהשאג"א. וכתב בערוה"ש (סי' מז אות ה) דמברך ברכה א' דלמעוטי בברכות עדיף].

ה. איסור ללמוד לפני ברכה"ת

וכבר הרבו חז"ל להזהיר על גודל החיוב לברך ברכה"ת לפני ת"ת, ואמרו בנדרים (פ"ג). "על מה אבדה הארץ" דבר זה נשאל לחכמים וכי' ולא פירשוהו, עד שפירשהו הקב"ה בעצמו שנה"א "ויאמר ה' על עיבם את תורתני כו' ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה" מאי ניהו ולא שמעו בקולי ולא אמר בר יהודה אחר בר לומר שאין מברכין בתורה תחלה, ע"כ. וכן בטשו"ע (סי' מז סעי' א) כת' שברכה"ת צריך לזוהר בה מאלו. וביאר במ"ב (סי' ג) שיש להזהר שלא ללמוד עד שיברך.

ו. ברכה"ת בכלל ברכות הודאה, ברכות הנהנין או ברכות המצוות

אלא דיש לזון בגדה האיסור ללמוד לפני ברכה"ת. ראשית כל מצינו מני' בגדר ברכות התורה. מדברי הרמב"ן (שם) משמע שברכת התורה היא ברכת הודאה. וכן משמע מהחינוך (מצוה תל). וכן הוא בב"ח (סי' מז סוף אות ב). מאידך הלבוש (סי' מז אות א) כתב שהיא ברכת הנהנין. [ועי' עוד שם (אות ו בהגה) בדעת השואל. ובחיי"א (כלל ט סעי' א נש"א כלל ה אות ה) כת' שלעוסק וכי' הוי ברכת המצוות, ואשר בחר בנו הוי ברכת המצוות. והמנ"ח (מצוה תל אות ה) כת' שברכת שלעוסק בדברי תורה היא ברכת המצוות, ואשר בחר בנו היא ברכת השבח].

ולכאורה היה מוקדם לומר שברך או על תלוי במח' האשונים אם צריך ללמוד מיד לאחור ברכה"ת, דדעת התוס' (בבכות י"א), הרבינו יונה (ברכות ז' ד"ה ולפי) והמרדכי (סי' כז), דלא בעינן ללמוד מיד אחרי ברכת התורה. אולם דעת הצרפתים המובא בתוס' (שם) והרמב"ם (תפילה פ"ו ה"א) בעינן ללמוד תיכף, והיינו דהסוברים א"צ ללמוד מיד ס"ל דהוי ברכת הודאה והחולקים ס"ל שהיא ברכת המצוות. ושוי"ר ש"כ"כ במגן יגורים (שם סעי' ז). אבל בב"י (שם עמ"ס א): למד שלכו"ה היא ברכת המצוות, ועי"כ פירש מח' זו באופן אחר, עיי"ש.

ולמעשה כתב במ"ב (שם סעי' יט) שברכת התורה היא כברכת המצוות או נהנין (ועיי"ש סעי' ג) שכתב שצריך לזוהר מאוד בברכה"ת וליתן הודאה על שברך בנו ונתן לנו כלי חמדתו). [ועי' באבני"ז (סי' ק) ובקהילות יעקב (ברכות סי' כב ד"ה ונלע"ד). ויוצא נפ"מ ממה' זו, האם יש לברכה בעמידה ככל ברכת המצוות (כמבואר בשו"ע ריש סי' ח' ובמ"ב שם סעי' א'). ועי' בערוה"ש (סי' מז אות ז) שנקט דאפשר לברך אף בישיבה. ועי' עוד בממ"א (חט"ז סי' ג) ובבאר משה (ח"ה סי' יז).]

ז. ללמוד מהעמוד השחר ללא ברכה"ת

ומעתה לפי הסוברים דהיא ברכת הנהנין, י"ל דהא אסור ללמוד לפני הברכה הנהנין ככל ברכת הנהנין דאסור להתנות מעולם לזה ללא ברכה כמבואר בברכות (ה"ה). וכבר מבואר במ"ב (סי' ספ דמסיק ט) לענין ברכות הנהנין דמי שנוטע על הברכה רשאי להתנות לזה ברכה (והארכנו בזה בגליון קצ"ב). ואי"כ י"ל דה"ה בנ"ד דכיון דמשיב ברכת הנהנין אתנין עלה ואנוס הוא על הברכה שהרי אין בידו לברך משום ספק ברכות, רשאי ללמוד ללא ברכה.

ואם נימא דבכלל ברכת המצוות היא, י"ל דאסור ללמוד ללא ברכה כמו שמצינו לענין שאר מצות שאין לקיימם ללא ברכה כמבואר במשנה (תרומוה פ"א מ"ח) דאמרו "האלם והעורם לא יתרומו ואם תרמו תרומתן תרומה" ומפרש בירושלמי (פ"א ה"א) דהיינו משום ברכה. וכן פסק השו"ע (וי"ד סי' א סעי' ו). אלא דמבואר בדבריהם דזה רק לכתחלה אבל היכן דאי"א באופן אחר אין הדבר מעכב וכן מבואר בסימן ס"ו סי' ח' ובמ"ב (שם סעי' מב וסי' תלג ס"ק א ושהע"ז אות ה), וכ"כ במנח"ם (סי' י"ח אות ה), ולפי"ז ה"ה בנ"ד. וכ"כ מנחת שלמה בסי' צ"א אות א ד"ה אב"י, ודו"ק.

[ועי' בדבר אברהם (ח"ה סי' טו) שהביא שאלת בעל הקובץ שיעורים שלדעת הרא"ש שס"ל שאם ברכת תרומה דאוי' משמע דתרומתו אינה תרומה, דברכה מעכבת ההפרשה, אע"ג דברכות אינן מעכבות, היינו משום דהיינן דרבנן, אבל אי הוינן דאוי' מעכבות ולא הויא הפרשה, ולפי"ז ברכה"ת דהיא מה"ת תעכב את מצות ת"ת. ולפי"ז היא מותר ללמוד ללא ברכה"ת כיון דבלא ברכה אינו מקיים המצוה, ונשאר בצ"ע. והנה צ"ב (ח"ב מ"ג דברכות אות ג ד"ה ויפה הוסיף, ובהא שם ובאות ז) כולן לדברי הבעל קובץ שיעורים. אולם ע"י בדבר אברהם (שם אות ב ואת טו) ובמנח"ם (שם) ש"ל אצ"א אות א ד"ה אב"י שדחו סברא זו].

ולפי זה מי שנעור כל הלילה עליו לשמוע ברכה"ת מאחר, אך ליכא אחר אינו מברך. ומי"מ אם הוצרך עמוד השחר א"צ להחמיר ולהפסיק מלימודו עד שישגוע אחר שיוציאו, כיון שאין בידו לברך עתה משום ספק. וכן פסקו המנח"ם (שם) והגר"ש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"ה סי' ט ד"ה אולם צ"ל). דלא כהא"א מבוטשאטש (סי' מה) שאינו מיקל בזה אלא בפס' דרך תחנונים. ודלא כהכה"ח (סי' תצד אות יב) שמחמיר לגמרי.

מסקנה לדנא-

העולה לדנא, מי שנעור כל הלילה עליו לשמוע ברכה"ת מאחר, ואם ליכא אחר אינו מברך. ומי"מ אם הגיע עמוד השחר א"צ להחמיר ולהפסיק מלימודו עד שישגוע אחר שיוציאו, כיון שאין בידו לברך עתה מחמת הספק. ויש מפורסיקי ספרד שסוברים שיש להימנע מת"ת עד שיברך.

עבודת המועדים

עבודת חג השבועות וההכנה אליו שלבי ההכנה לחג השבועות

הנה מתקיימים אנו לחג השבועות הבא עלינו לטובה, ויש להביא מה שכתב בכתב בקונטרס בענין חג השבועות להג"ח קרלוטשטין (עמ' קכו) בענין ההכנה לקבלת התורה, ומבאר שם שיש בזה כמה שליבים (מלבד מה שכל ימי הספירה הם ימי הכנה, כידוע מהחניון ועוד).

השלב הראשון הוא שבת שהביא שם מקודשת לוי (סו"פ ויצא) שכתב "מיום ל"ג בעומר מתחיל ההארה לה מעמד חר"י סיני" וביאר שהוא תחילת השליש האחרון של ימי הספירה, וכתב דדמי לשליש האחרון של הלילה שהוא זמן ההכנה לעבודת הבוקר. ועיי"ש עוד מה שביאר בענין גילוי תורת רשב"י שהוא לחיות חיים פנימיים רוחניים שהוא ההכנה לקבלת התורה.

שלב נוסף הוא ביום ערב ראש חודש סיון, וכמו שכתב השל"ה "בכל מה שיצטרך האדם בכל עת ובכל שעה ירגיל על לשונו תפילה קצרה להשליך על ה' יתנו... וביותו צריך זיוונו להתפלה שיהיה לו זרע כשר עד עולם, ואגב לו צריכהם חוונם מה' יצא הדבר, ולבי אומר שעת רצון התפילה זו בערב ר"ח סיון הוא החודש שבו נתנה התורה, ואז נקראים בניס לה' אלקינו...". ועוד הביא שם מספר חמדת ימים (ח"ג בענין שבועות פ"א) שכתב בענין המנהג להתענות בערב ר"ח סיון "ואף גם זאת, צריך שתהיה נגמט פניו בתענית זו לתקן את אשר פגם בתורת ה' ובמעוותיו" והאריך להביא דברי השל"ה בשם תולעת יעקב שיום חג השבועות נקרא יום הדין על התורה.

שלב נוסף הוא ביום ראש חודש סיון, והביא שם מספר עבודת ישראל (ענין חודש סיון) שכתב "ולזה צריך כל אדם כשבא ראש חודש סיון עד חג השבועות לקרות בעסק התורה ולהתשיך לו הקדושה שמתגלה ביום זה".

ועוד כתב שם לענין חשבת שלמי שבועות "ביותר יש להתגבר בהכנות לקראת חג השבועות ביום שבת קדש שלפני מתן תורה, שהיי שבת איזו יומא דכולא שיתא יומין מינה מתברכין, וכל השפעות השבוע נקבעים ביום השבת שלפניו, ובשפת אמת במדבר כתב - בשבת שלמי שבועות צריכין להכין לקבלת התורה".

ובעיקר יש להגביר את ההכנות למתן תורה בשלשת ימי ההגבלה. וכפי שהביא מספר ציור החיים (והועתק בספר 'בנין עולם' להג"ר דוד אברהמי זצ"ל פרק טו) "שתדל האדם בפרישות קדושה בשלשת ימי ההגבלה... שהשגת חידושי תורה הוא בענין גבוהה ועריכה הכנה כמותה, ולולי הפרישה מעסקי עולם והסמיט פיו ממותרי דיבור לא ישגו חלוקי כראוי רק כמסתכל באפקלריה שאינה מאירה".

מנהגי חתונה כמנהגי מתן תורה הנה ידועים דברי חז"ל (תענית כ"ט) "יום חתונתו זה מתן תורה" והיינו שדימו את מתן תורה לנישואין בין הקב"ה וכלל ישראל. וידוע שכל מנהגי הנישואין מקודם משה שהיה בזמן מתן תורה, וכמו שכתב בתשב"ץ קטן (סי' תסה) "הר"ם ז"ל אומר, כי מה שאומר החתן, הרי את מקודשת לי כדת משה וישראל, לפי שמצינו בחי"ב מקומות שארס הקב"ה לישראל בתורה, וכל אותן איזוסין ונישואין וכתובה או עישוס. והיכא נקראת התורה ארוסקי, דכתיב תורה עזה לנו משה מורשה, ואמרו רבותנו ז"ל (ברכות נו.) אל תקרי מורשה אלא מאורשה, הרי התורה הושבה בתרבה מקומות לבלתי, לכן מתחיל החתן בה' הרי את מקודשת, כנגד ה' חומשי תורה... ולפי שהתורה מתחלת בב' לפיכך הכתובה מתחלת בב'. וכמו שהיו כפתן תורה ז' קולות, דכתיב הנה לה' וגו' קול ה' וגו' כנגדן תקנו ז' ברכות. וכמו שיש בעשרת הדברות י"ד אצורות, כך

